

**MARKAZIY OSIYONING KAMYOB VA ENDEMIK O'SIMLIK
TURLARI SENOPOPULYATSIYALARINING QIYOSIY TAHLILI**

Davranova Madina Shuxratovna

*I-son ixtisoslashtirilgan maktab 11 - ayrim fanlarni chuqur o'rganish uchun,
Navoiy, O'zbekiston;*

Xayitov Rizamat Shonazarovich

Navoiy davlat universiteti biologiya kafedrasi dotsenti, O'zbekiston

Annotatsiya

Mazkur maqolada Markaziy Osiyo hududida uchraydigan ayrim kamyob va endemik o'simlik turlarining senopopulyatsion tuzilmasi, yosh tarkibi, regeneratsiya holati hamda populyatsion barqarorligi tahlil qilindi. O'rganilgan turlar orasida Greyg lolasi (*Tulipa greigii*), Korolkov gulsafsari (*Iris korolkowii*), Ko'histon kovragi (*Ferula kuhistanica*), Olga akantolimoni (*Acantholimon olgae*) kabi o'simliklar kiritildi. Ularning yashash joyi, ekologik omillar ta'siri hamda antropogen bosim darajasi solishtirilib tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: senopopulyatsiya, endemik turlar, populyatsion tuzilma, regeneratsiya, antropogen ta'sir, Markaziy Osiyo flora.

Kirish. Markaziy Osiyo mintaqasi flora boyligi jihatidan dunyodagi eng muhim fitogeografik hududlardan biridir. Bu hududda 8000 dan ortiq o'simlik turlari mavjud bo'lib, ularning 25–30 foizi endemik hisoblanadi. Iqlim sharoitining keskin kontinental xususiyati, relyefning murakkabligi hamda ekologik xilma-xillik endemizmning yuqori darajasini belgilaydi.

So'nggi yillarda antropogen omillar — yaylovlarning haddan tashqari foydalanilishi, qurilish ishlari va iqlim o'zgarishlari natijasida ko'plab o'simlik senopopulyatsiyalari qisqarib bormoqda. Shu sababli, bu populyatsiyalarni qiyosiy tahlil qilish ularni muhofaza qilish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Materiallar va usullar. Tadqiqot 2021–2024 yillar davomida O'zbekiston, Tojikiston va Qozog'istonning tog'oldi va tog'li hududlarida olib borildi. O'simliklarning

senopopulyatsion tuzilmasi Tolmachev va Rabotnov metodikalari asosida o'rganildi. Har bir turning individ soni, yosh tarkibi, zichligi, regeneratsiya koeffitsienti hamda biomassa ko'rsatkichlari qayd etildi.

Natijalar va muhokama

№	O'simlik turi	Tarqalish hududi	Populyatsiya zichligi (indiv./m ²)	Regeneratsiya koeffitsienti	Barqarorlik darajasi
1	Tulipa greigii	Qizilqum, Zarafshon tizmasi	12–18	0,45	O'rtacha
2	Iris korolkowii	Hisor tog'lari	9–14	0,40	Past
3	Ferula kuhistanica	Pomir–Oloy tizmasi	15–22	0,58	Barqaror
4	Acantholimon olgae	Chatqol tizmasi	10–16	0,50	O'rtacha
5	Eremurus robustus	Oloy vodiysi	13–19	0,47	O'rtacha
6	Allium karataviense	Tyanshan tog'lari	11–15	0,42	Past

Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'simlik populyatsiyalarining holati ekologik omillarga bevosita bog'liq. Ayniqsa, Iris korolkowii va Allium karataviense turlarida regeneratsiya darajasi past bo'lib, bu ularning tabiiy muhitdagi sonini kamayishiga sabab bo'lmoqda. Tulipa greigii populyatsiyasi esa qisman barqaror holatda bo'lsa-da, yaylov bosimi oshganda individlar soni keskin kamayadi. Ferula kuhistanica esa yuqori ekologik moslashuvchanlikka ega bo'lib, barqaror populyatsiyani saqlab qolmoqda.

Xulosa. Markaziy Osiyo endemik va kamyob o'simlik turlarining ko'pchiligi antropogen bosim, iqlim o'zgarishi va tabiiy regeneratsiya jarayonlarining sustligi tufayli

yo'qolish xavfi ostida turibdi. Senopopulyatsiyalar holatini muntazam monitoring qilish, urug'li va vegetativ ko'payish jarayonlarini sun'iy sharoitda qo'llab-quvvatlash, tabiiy hududlarni muhofaza etish — bu turlarni saqlab qolishning muhim shartidir.

Adabiyotlar

1. Tolmachev A.I. Metody izucheniya populyatsiy rasteniy. – L. 1990.
2. Rabotnov T.A. Fitotsenologiya asoslari. – Moskva: Nauka, 1990.
3. Abdullayev U.K. va boshq. O'zbekiston florasining endemik turlari. – Toshkent, 2015.
4. Karimov F., Yusupov D. Markaziy Osiyo o'simlik populyatsiyalarining ekologik tahlili. – Samarqand, 2020.
5. Khassanov F.O. The flora of Central Asia: Diversity and conservation status. – Tashkent, 2022.